

О. В. Манігда

КОМПЛЕКСИ X—XIII ст. З ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ТА ГАЛИЦЬКОЇ ЗЕМЕЛЬ ЯК ПРИКЛАД СИНХРОННОГО ПОБУТУВАННЯ КЕРАМІЧНИХ ФОРМ

У статті розглядається питання використання керамічних комплексів як основи для ілюстрації синхронного побутування керамічних форм на широких територіях. Автором відібрано та проаналізовано різні типи комплексів з 42 поселень, городищ, могильників. Враховано датування та відносну хронологію, запропоновану дослідниками цих пам'яток.

Ключові слова. Керамічний комплекс, закритий комплекс, синхронне побутування, давньоруські пам'ятки, Галицьке князівство, Волинське князівство.

Вступ. У процесі дослідження археологічних пам'яток та створення археологічних карт мікрорегіонів дослідник неодмінно зіштовхується з проблемою інтерпретації тієї чи іншої пам'ятки. У першу чергу це стосується хронології поселенських структур, на основі якої створюється археологічна карта, здійснюються аналізи передумов (культурних та історичних) для розвитку давнього суспільства, системи розселення у мікрорегіонах. У цьому випадку йдеться про необхідність існування вузької хронології, що дозволяє створювати більш точні археологічні карти.

Завдання виділення хронологічних періодів у розвитку давньоруських поселень Галицької та Волинської землі можливе, переважно, на основі керамічних комплексів, що становлять головний, а часто і єдиний хроноіндикатор. Вирішення цього завдання вимагає виявлення синхронних форм посудин, що, в свою чергу, досягається виділенням критеріїв одночасного побутування форм.

Історія дослідження питання та методика опрацювання інформації про комп-

лекси. Безперечно, засновником і першим укладачем керамічної типології давньоруського часу на території Південноруських земель є М. П. Кучера. Його основні засади, принципи та спостереження у розробці типології поклали початок багатьом подальшим локальним варіантам типологічних розробок, які орієнтуються на хронологічні періоди, розроблені саме М. П. Кучерою. У контексті нашого дослідження незамінними є його розробки для мікрорегіону Прикарпаття, Західної Волині, Західного Побужжя (Кучера 1961; 1986; 1998).

За основу хронології кераміки Волинської землі прийняті розробки М. М. Кучинка (1972; 2002; 2009), Б. А. Прищепи (2011; 2014). Для території Галицької землі таких розробок існує значно більше. Серед них чільне місце посідають роботи Б. О. Тимошука (1982), І. П. Возного (2010), для мікрорегіону Пруто-Дністровського межиріччя та для Західного Поділля напрацювання М. О. Ягодинської (2003), а також Я. І. Онищука для Волино-Подільського пограниччя (2007). Для мікрорегіону Прикарпаття — В. Д. Гупало (1993; 2005; 2014). Корисним для нас є огляд тих матеріалів М. В. Малевської, де дослідниця подає докладний опис еволюції форм кераміки, починаючи з X ст. (Малевская 1969; 1971, Малевская-Малевич 2005). Для орієнтації на загальні тенденції розвитку гончарної кераміки у межах сусідніх з Галицькими та Волинськими землями регіонів використані дослідження П. П. Толочка (1981) та В. М. Зоценка (Зоценко, Брайчевська 1993) для Києва.

Критерії хронології кераміки проаналізовані згідно з інформацією, що міститься у зібраній базі даних за параметрами, які дозволяють виділити типи комплексів, на які опирається

хронологія поселень. Ці параметри є складовою частиною бази даних для поселень, городищ, могильників, створених автором за допомогою програмного забезпечення Access. Особливості використання реляційних баз даних та деталі створення архітектури бази для поселенських пам'яток розглянуто в окремій роботі (Борисов, Манігда 2016). Тематичні блоки містять інформацію, що стосується таких параметрів як просторові дані, матеріальна культура, хронологія, пам'яткоохоронна інформація. Загалом 15 блоків: географічні дані, топографія пам'ятки, культурні нашарування, датування, площинні виміри, характер дослідження пам'ятки, належність до річкового басейну, статус відносно городища, опис кераміки, характер знахідок, інформація про повторне обстеження пам'ятки, характер використання та стан пам'ятки, мета експедиції, джерело інформації про пам'ятку, ілюстровані додатки до джерела тощо. В цілому, створена база даних характеризує пам'ятку за більш ніж 130 параметрами. Серед них ті, які характеризують керамічні комплекси, виявлені на давньоруських пам'ятках окресленої території дослідження. З метою виконання поставленого завдання — виявлення синхронного побутування керамічних форм, було залучено найбільш надійні керамічні комплекси, котрі одночасно відображають широку географію і стосуються різних мікрорегіонів Галицької та Волинської земель. Завдяки такому підходу стало можливим встановлення детальної хронології сільських поселень, на основі яких було створено археологічну карту сільських пам'яток Галицької та Волинської земель X—XIII ст. (Манігда 2016).

Зробимо декілька зауважень до питання розгляду різних типів комплексів, залучених до хронології у нашому дослідженні. Перш за все зауважимо, що розглядаємо три типи комплексів — закриті комплекси (ЗК), умовно закриті комплекси (УЗК) та відкриті комплекси (ВК). Під закритим комплексом розуміємо одночасне припинення існування, подальшу консервацію, тобто незмінність у часі (Авдусин 1989). Прикладом таких комплексів є: скарб, поховання, згоріле житло, черинь печі (для керамічних комплексів). Умовно закритий комплекс являє собою поєднання матеріалів уже датованого певним чином культурного етапу існування (наприклад, селища). Предмети, що становлять УЗК, не обов'язково абсолютно одночасні (хоч можливо і таке), вони є синхронними у межах відносно вузького періоду. Прикладом УЗК можуть бути середні, нижні шари заповнення жител; окремі матеріали зі стратиграфічних шарів поселення (будівельні періоди, шари); заповнення об'єктів, що перекривають один одного; середні та нижні шари звалищ у заповненні споруд (Обломский, Терпиловский 1991, с. 16—18). Відкритий комплекс — це сукупність знахідок, виявлених за умов, коли

їхня одночасність залишається нез'ясованою. ВК може накопичуватися протягом тривалого періоду (на відміну від ЗК, що формується умовно в один момент часу). Прикладом ВК є культурний шар поселення (Мартынов, Шер 1989). Зрештою, використання ВК виправдане у разі, якщо датування у межах століття є задовільним критерієм для встановлення хронології об'єктів дослідником.

Для уточнення детальної хронології сільських поселень з метою виявлення синхронного побутування керамічних форм автором було проаналізовано дані з бази даних поселень, городищ, могильників за параметрами наявності на пам'ятках зафіксованих ЗК, УЗК, ВК (останній — для періодів або мікрорегіонів, де відсутні зафіксовані перші два типи комплексів).

Виділені керамічні комплекси з пам'яток X—XIII ст. з території Волинської та Галицької та земель. Автором використано інформацію про 36 археологічних комплексів, які відповідають поставленим критеріям з 42 пам'яток Галицької та Волинської земель. Враховано також розроблену раніше дослідниками хронологію кераміки для різних мікрорегіонів.

Результати опрацювання інформації про керамічні комплекси, виявлені дослідниками на пам'ятках, структуровані за принципом: географічна прив'язка, тип пам'ятки, місце виявлення, контекст комплексу, датування, запропоноване дослідником комплексу. За результатами аналізу ЗК, УЗК та ВК з неукріплених поселень та городищ Галицької та Волинської земель автором створені порівняльні ілюстрації форм керамічних виробів, що могли існувати синхронно на певних відрізках часу. І саме на них базується хронологія, використана при створенні археологічної карти давньоруських пам'яток (рис. 1—4).

Для території Волинської землі були використані керамічні комплекси з таких пам'яток: с. Головно, Волинська обл. — комплекс пам'яток: городище, селище, курганний могильник. Курган 2 — рубіж IX—X ст. (Кухаренко 1958, с. 24);

с. Майдан-Липенський, Волинська обл. — курганний могильник. Курган 9 — XI ст.; курган 15 — кінець XI — початок XII ст.; курган 16 — XII ст. (Петегрич 1976, рис. 3);

с. Берестяне, Волинська обл. — курганний могильник. Курган б/№ — початок XII ст. (Гупало 1985, с. 7);

м. Любомль, Волинська обл. — городище. Житло 1; споруди 1 і 2; вогнище 1; яма 1; яма 3 — X ст. (Кучинко 1995, с. 4). Яма 2 — рубіж X—XI ст. (Кучинко 1995, с. 5);

с. Литовеж, Волинська обл. — городище. Заповнення жител — X — початок XI ст. (Чайка 1979);

м. Луцьк, Волинська обл. — городище Лучеськ. Житло 2 — X ст. У засипці валу — X ст. (Терський 2006, с. 115—116, рис. 97);

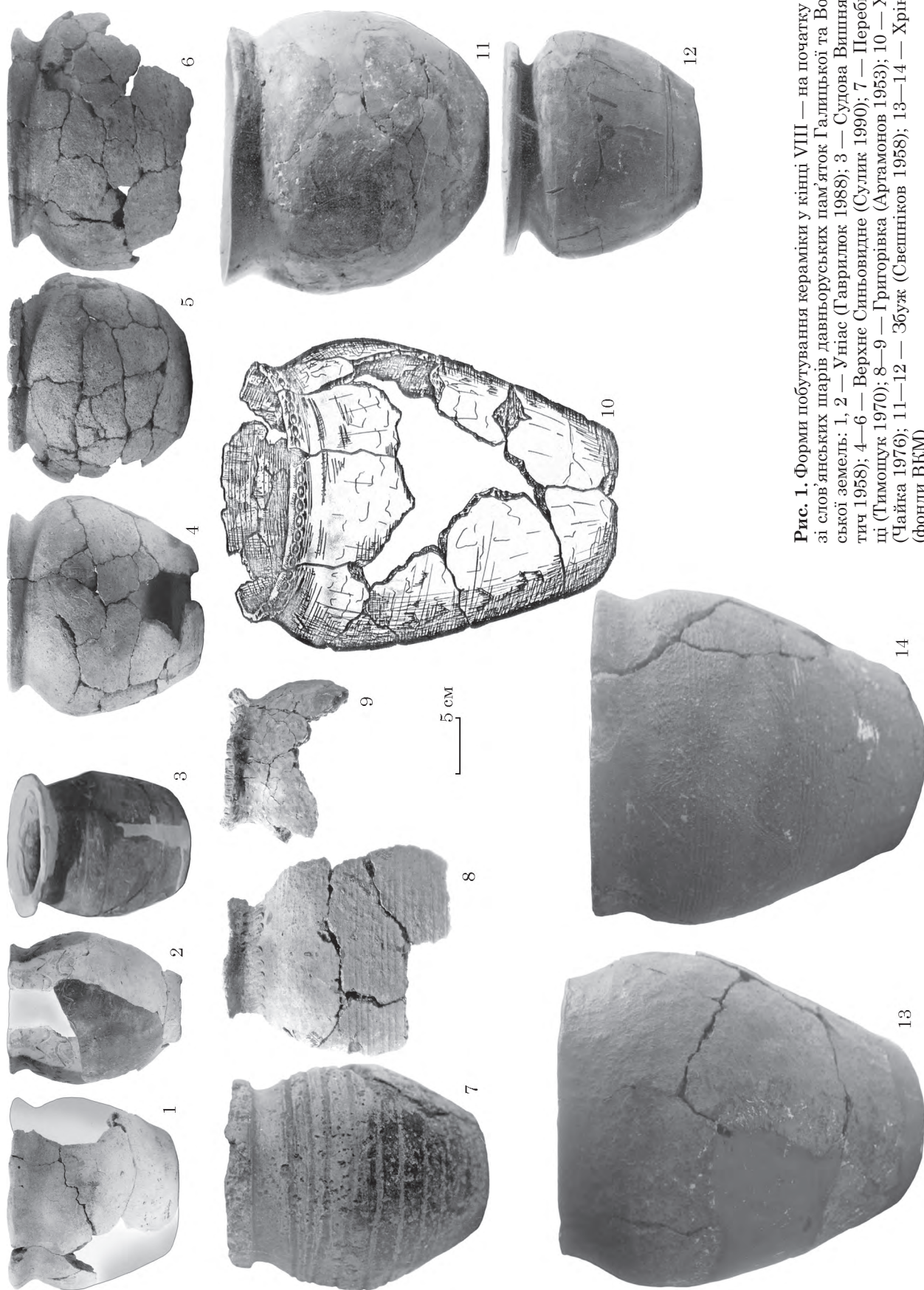

Рис. 1. Форми побування кераміки у кінці VIII — на початку X ст. зі слов'янських шарів давньоруських пам'яток Галицької та Волинської земель: 1, 2 — Уніас (Гаврилюк 1988); 3 — Судова Вишня (Ратич 1958); 4—6 — Верхнє Синьовидне (Сулик 1990); 7 — Перещипівці (Тимошук 1970); 8—9 — Григорівка (Аргамонов 1953); 10 — Хорів (Чайка 1976); 11—12 — Збуж (Свешніков 1958); 13—14 — Хрнівка (фонди ВКМ)

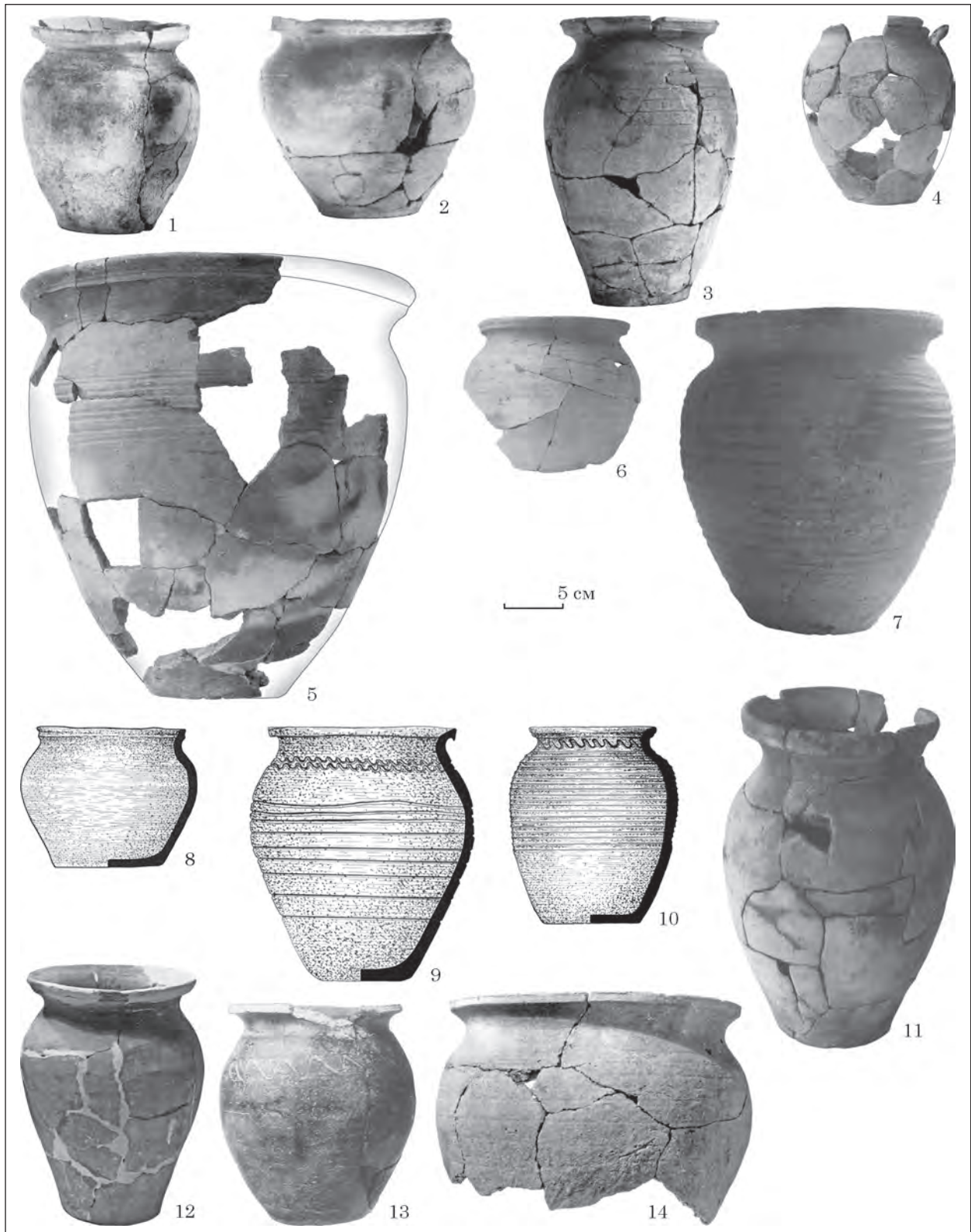

Рис. 2. Форми кераміки ймовірного одночасного побутування у X ст. з давньоруських пам'яток Галицької та Волинської земель: 1—7 — Уніас (1—3 — Гаврилюк 1992; 4—6 — Гаврилюк 1988); 7 — Південне Побужжя (фонди ВКМ); 8—10 — Муравиця (Свешніков 1965); 11 — Стільсько (Корчинський 1998); 12 — Судова Вишня (Ратич 1958); 13 — Урич (Тустань) (Рожко 1984); 14 — Григорівка (Артамонов 1953)

с. Городище, Волинська обл. — городище. Житло 1 згоріле, функціонувало і загинуло у XI ст.; житло 2 — XI ст.; споруда 1 — гончарна майстерня; горни 1—3 (в горні 2 — кераміка на рівні чере-

ня; в горні 1 — в середині) — XI ст.; горні 3 (?) або вогнище слабо збережене. На рівні череня — XI ст. Житло 4 — комплекс знахідок (залізна фібула, втульчатий накінецьник стріли, черенкоподібний

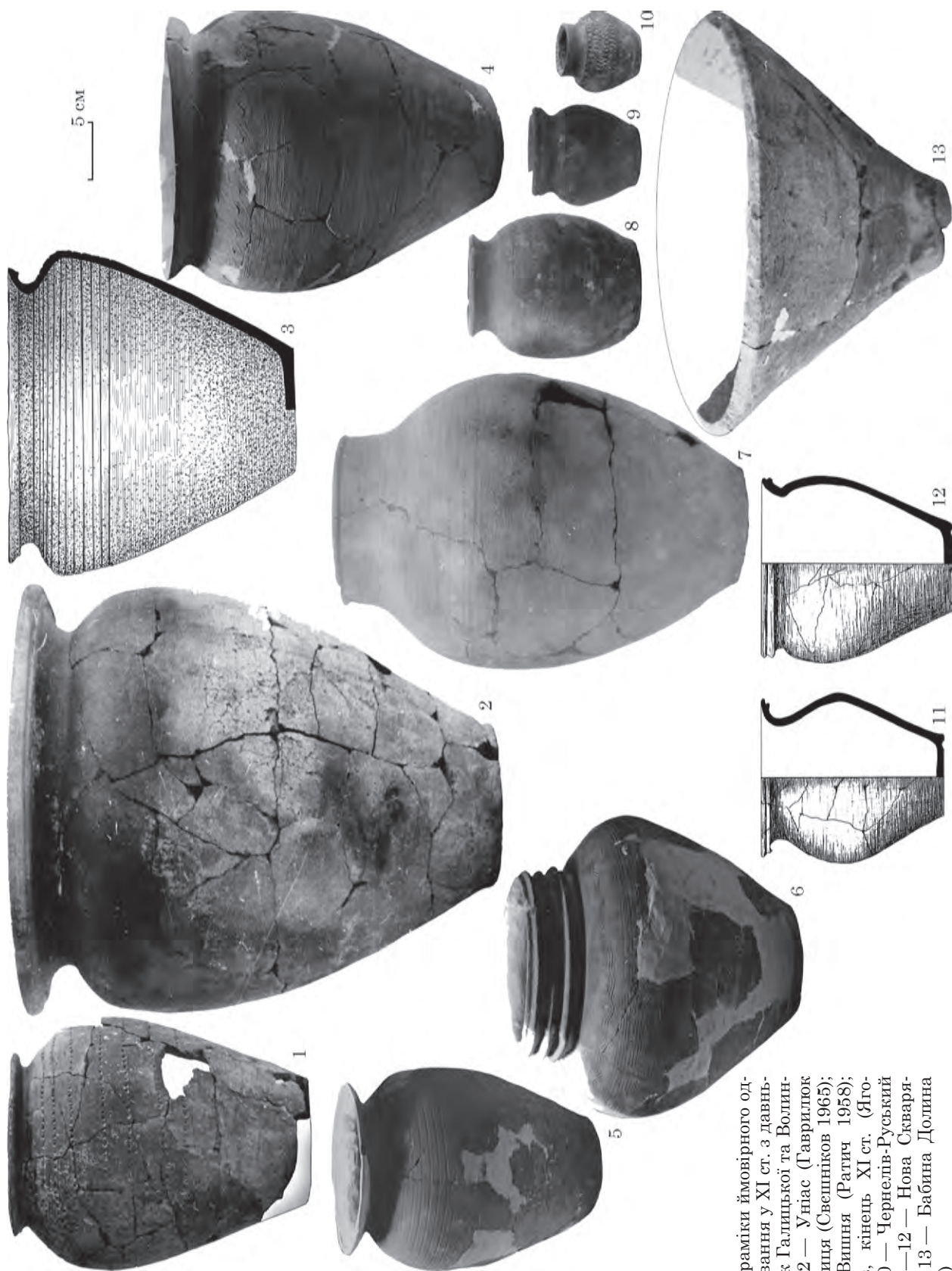

Рис. 3. Форми кераміки ймовірного од-
ночасного побутування у XI ст. з давнь-
оруських пам'яток Галицької та Волин-
ської земель: 1, 2 — Уніас (Гаврилюк
1992); 3 — Муравиця (Свешников 1965);
4—6 — Сулова Вишня (Ратич 1958);
7—9 — Крутилів, кінець XI ст. (Яго-
динська 1989); 10 — Чернелів-Руський
(Герета 1992); 11—12 — Нова Скваря-
ва (Чайка 2002); 13 — Бабина Долина
(Ягодінська 1999)

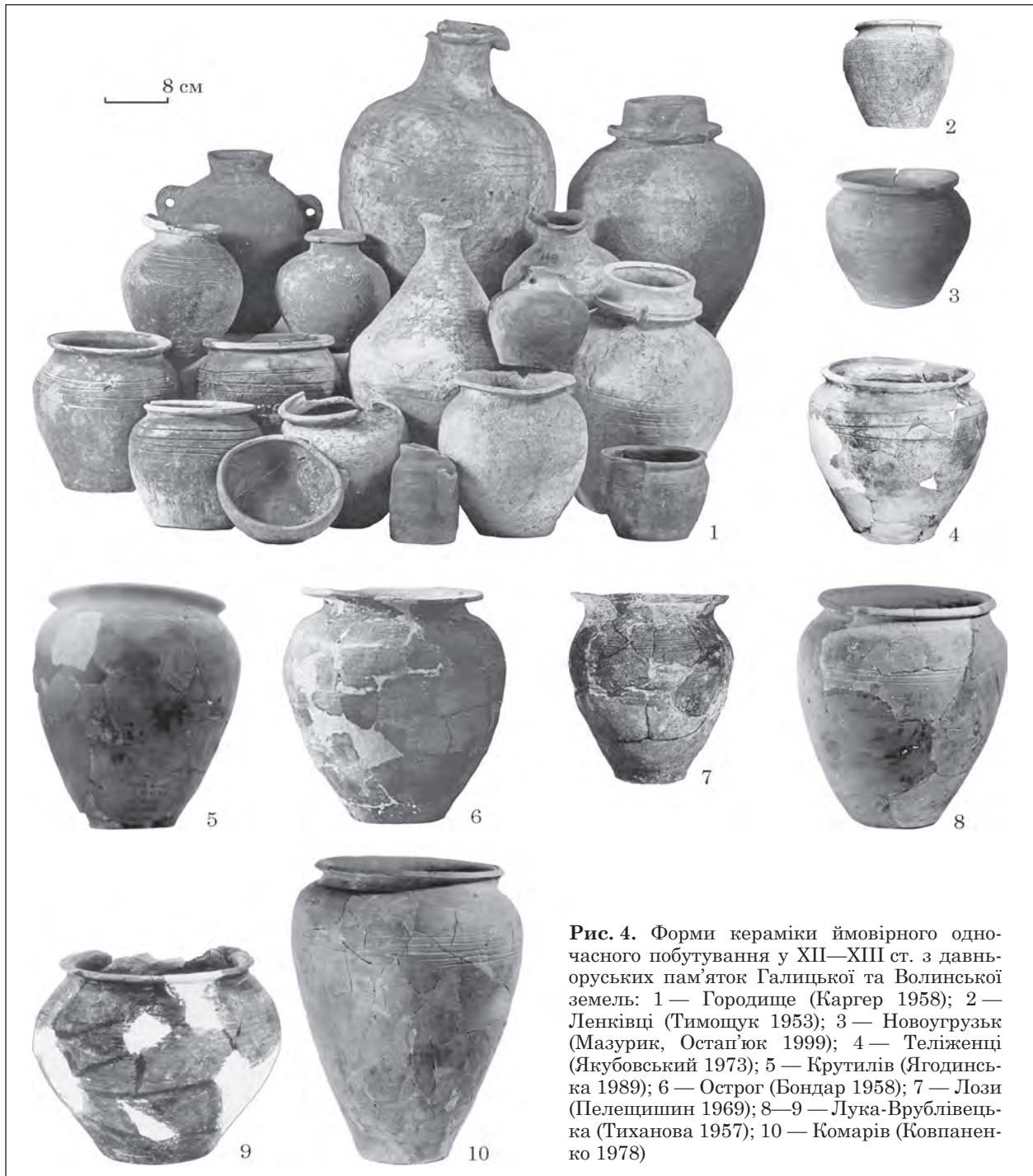

Рис. 4. Форми кераміки ймовірного одночасного побутування у ХІІ—ХІІІ ст. з давньоруських пам'яток Галицької та Волинської земель: 1 — Городище (Каргер 1958); 2 — Ленківці (Тимошук 1953); 3 — Новоурузьк (Мазурик, Остап'юк 1999); 4 — Теліженці (Якубовський 1973); 5 — Крутилів (Ягодінська 1989); 6 — Острог (Бондар 1958); 7 — Лози (Пелещишин 1969); 8—9 — Лука-Врублівецька (Тиханова 1957); 10 — Комарів (Ковпаненко 1978)

накінець стріли, кераміка) — ХІ ст. Житло 6 згоріле — перша половина (?) ХІ ст. (Кучинко 1977, с. 8—9). Житла 7 і 8, майстерні 2 і 3 — ХІ ст. (Кучинко 1978, с. 15, табл. 2: 4, 6, 8, 11);

с. Перемиль, Волинська обл. — городище. Житло 3 — ХІ ст.; (Кучинко 1995, с. 39). На дитинці — споруда 3 — початок ХІІ ст., споруда 4 — перекрита спорудою 3 — кінець ХІ ст. (Малевская-Малевич 1976, с. 5, 7—8);

с. Городок, Волинська обл. — городище Коршів. Черинь печі. У вимостці череня кераміка Х — друга половина ХІ ст. Черинь дав нижню дату спорудження валу, оскільки знаходився

у його підніжжі (Панишко 1992, с. 18, с. 3—4, табл. 4; 7: 20). У засипці валу з боку площадки, у місці переходу площадки у вал — кераміка ХІ ст. (Раппопорт 1960, с. 30);

с. Перемиль Волинська обл. — городище Гора. Житло 3, споруда 3, яма 3, вогнище 1 — ХІ ст.; культурний шар — кінець ХІ—ХІІІ ст. (Кучинко 1995, с. 28—30);

с. Арматнів, Звірівська с/р, Волинська обл. — городище. Вал — ХІ ст. (Панишко 1988, с. 4—5);

м. Камінь-Каширський, Волинська обл. — городище Камінь. Зруб 4 — ХІІІ ст. Автором

дослідження об'єкту створено таблицю розподілу кераміки за концентрацією типів (Панишко 1993, с. 8);

с. Ветли, Волинська обл. — городище. На дитинці кільцева споруда, що оперізувала майданчик городища. Була збудована на незаселеній раніше частині у середині — другій половині XIII ст. (Панишко 1996, с. 10, 11, табл. 5, 6) (рис. 5: 22—28);

с. Антонівці, Тернопільська обл. — городище Уніас. Дитинець — споруда 1, 2 — спалені господарські споруди XI ст. (Гаврилюк 1992, с. 25) (рис. 3: 1, 2). Поряд з городищем Уніас — западина житла. У печі та на долівці житла — розвали кераміки — XI ст. (Гаврилюк 1988, с. 11);

с. Новоугрузьке, Волинська обл. — городище. Укріплений майданчик — друга половина XII — перша половина XIII ст. (Мазурик 1997, с. 7) (рис. 4: 3; 5: 18—21). Попільно-вугільне скупчення — згорілий сховок (господарське приміщення), у якому окрім кераміки — згоріле зерно, скарб срібних прикрас, скляний браслет, керамічна полив'яна плитка із жовтою поливою, фрагмент серпа, вудила тощо — друга половина XII—XIII ст. (Мазурик 1996, с. 30, табл. 4: 13, 18, 19, 21, 25, 31, 32, 35, 55, 64);

м. Дорогобуж, Рівненська обл. — городище. Б. А. Прищеп провів детальний аналіз комплексів речей з розкопок дитинця та окольного міста літописного Дорогобужа, що дозволяє нам визначити орієнтири для кількох хронологічних горизонтів. Серед них: горизонти, пов'язані із погромом міста у середині XIII ст., зокрема, об'єкт 3-А на дитинці. Горизонт кінця XI — початку XII ст. — об'єкт 4-А. Нижній культурний шар розкопу дитинця дозволив досліднику виділити вісім пластів, які відображають стратиграфію середньовічного поселення домонгольського часу і формують такі хронологічні горизонти: X ст., кінець XI — початок XII; XII ст.; кінець XII — початок XIII ст.; середина XIII ст. (Прищеп 2011, с. 29—30, 36). Зауважимо, що на цьому городищі зафіксовано стратиграфічну колонку, яка має надійну верхню межу (погром міста у сер. XIII ст., відображений у комплексах спалених будівель) та завдяки цьому є прекрасним орієнтиром для уточнення датування пам'яток Погориння.

Матеріал з відкритих комплексів залучений нами з таких пам'яток Волинської землі:

м. Любомль, Волинська обл. — городище. Культурний шар (далі КШ) IX—X ст. (Івановська 1986, с. 20);

с. Головно, Волинська обл. — селище. КШ IX—X ст. (Кухаренко 1958, с. 25);

с. Перемиль, Волинська обл. — городище. КШ перша половина XI ст. на нижній північній терасі городища, урочище Гора (Терський 1987, с. 14, табл. 7: 15, 16, 18);

м. Луцьк, Волинська обл. Луцький замок. КШ XI ст.; КШ XII—XIII ст. (Кучинко 1978а, с. 14);

м. Городок, Волинська обл. — городище. КШ XIII ст., XIV ст. (?) (Раппопорт 1960, с. 30);

с. Човниця, Волинська обл. — поселення Човниця П. Підйомний матеріал (далі ПМ) XI ст. (Панишко 1988, с. 10);

м. Кременець, Тернопільська обл. — городище Бона. Колекція кераміки з Кременецького замку оброблена Б. А. Прищепою, який виділив такі періоди побутування: X — початок XI ст.; XI ст.; кінець XI—XII ст.; друга половина XII—XIII ст. (Прищеп 2014, с. 302—309).

Для території Галицької землі хронологія кераміки розроблена більш детально, тому маємо можливість охарактеризувати не лише окремі закриті комплекси з пам'яток, а й використати уже розроблені науковцями хронологічні класифікації для цілих регіонів. Серед них такі.

Західне Поділля — один з найкраще досліджених на сьогоднішній день регіонів, що містить достатню кількість закритих комплексів для побудови детальної хронології сільських пам'яток. У цьому регіоні М. О. Ягодинською було проаналізовано 41 ЗК з досліджених пам'яток X—XIII ст. Це такі пам'ятки як: Городниця VI, Городниця VII, Городниця XV (урочище Богит), Крутилів II (урочище Баби на долина), Крутилів III (урочище Замчище), Крутилів VI (урочище Біля двох джерел), Тербовля I (урочище Замкова Гора), Тербовля II (урочище Черпало) та XII—XIII ст. — Крутилів I (урочище Звенигород), Крутилів II, Крутилів III, Тербовля (урочище Замкова гора (городи)), Курники I (урочище Поле за Дзензелем), Малашівці VII, Хоми I, Городниця X Тернопільської обл. За результатами досліджень М. О. Ягодинська поділила комплекси на два основних періоди: X—XI та XII—XIII ст. (Ягодинська 1987; 1988; 1989, с. 12; 1990; Ягодинська 2004; 2015) (рис. 3: 7, 9, 13; 4: 5).

Регіон Прикарпаття. На основі багаторічних розкопок комплексів з житлових, господарських, виробничих об'єктів дитинця літописного Биковена на Дністрі Б. П. Томенчук виділив три культурно-хронологічних горизонти за керамічним матеріалом з комплексів. Два з цих горизонтів належать до давньоруського часу: верхній — середина XII — перша половина XIII ст., середній — VIII — перша половина XII ст. Нижній горизонт, виділений дослідником, включав у себе матеріали культур від епохи бронзи до РЗВ. На території городища Луковиця (Прикарпаття) Б. П. Томенчуком серед іншого були досліджені сліди житлово-господарської забудови та комплекс-святинище X—XI ст. (Томенчук 2008, с. 219—222). Для нас комплекси цього часу є тим більш важливими, що для території Пруто-Дністровського межиріччя ми маємо не так багато досліджених розкопками пам'яток з комплексами XI ст. (Томенчук 2008, с. 174).

Регіон Пруто-Дністровського межиріччя. Ця територія у кінці XI ст. стала південною части-

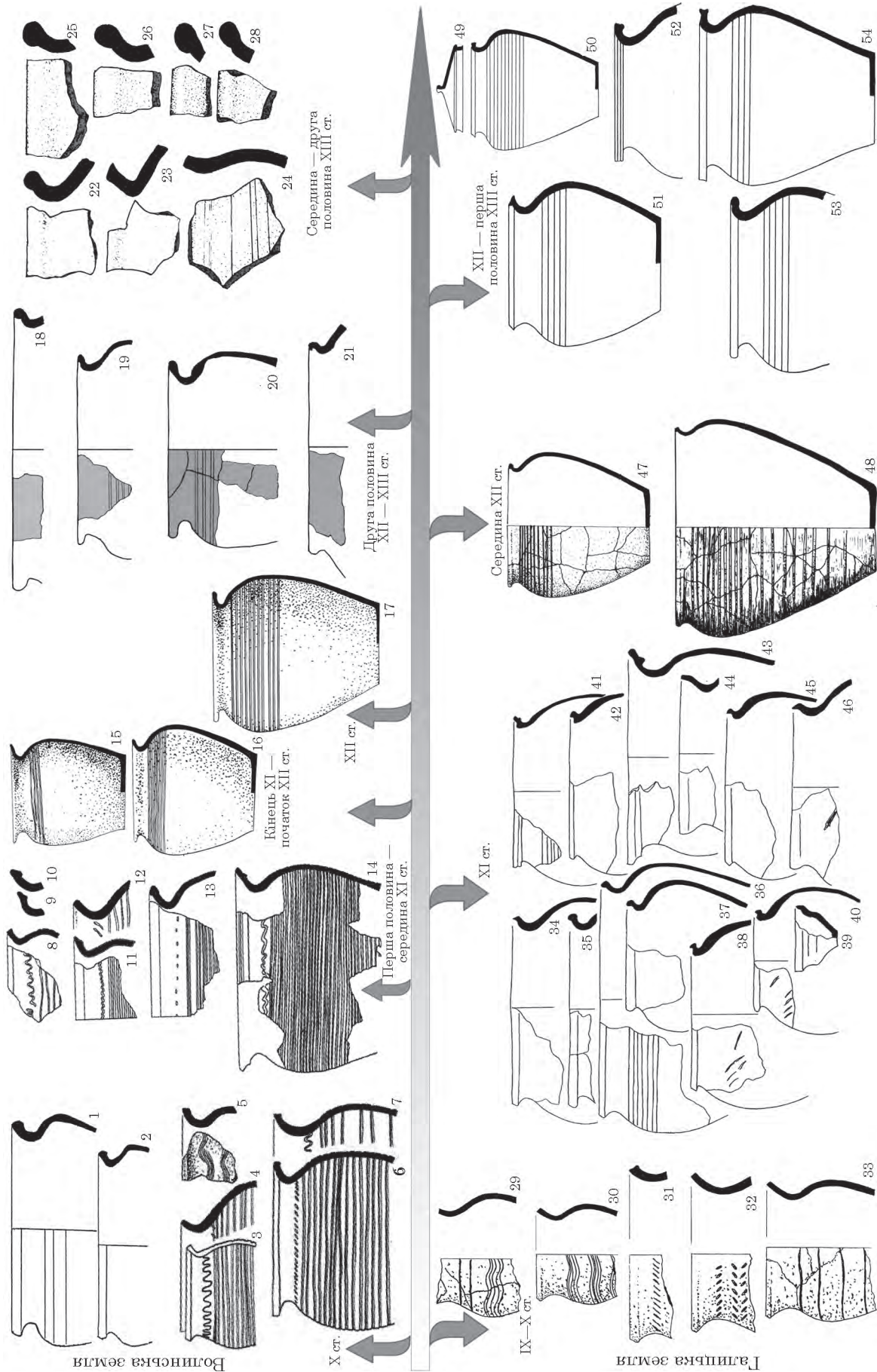

Рис. 5. Порівняльна таблиця форм кераміки Волинської та Галицької земель Х—XIII ст. Датування комплексів подано за дослідниками: 1—2 — Терський 2006, с. 116, рис. 97; 3—7 — Прищеп 2011, с. 116, рис. 134; 8—14 — Прищеп 2011, с. 112, рис. 125; 5—11; 15—17 — Петелирич 1973, рис. 3; 18—21 — Мазу-рик 1997, табл. 20; 1—4; 22—28 — Панишко 1996, с. 10, табл. 5; 6; 29—33 — Філіпчук 2014, с. 117, рис. 44; 34—46 — Томенчук 2008, с. 430, рис. 288; 47—48 — Довгань 2007, с. 141, рис. 2; 49—54 — Тимошук 1982, с. 26, рис. 11

ною Галицької землі у складі Галицького та Тербовлянського князівств. Одну з найперших і детально розроблених типологій давньоруської кераміки для цього мікрорегіону створив Б. О. Тимошук, який на основі кількох десятків закритих керамічних комплексів з пам'яток X—XIII ст. виділив три хронологічних групи: комплекси X—XI ст., XII — першої половини XIII ст., друга половина XIII—XIV ст. (Тимошук 1982, с. 14—37).

Окрім типології кераміки, розробленої для окремих регіонів Галицької землі, нами також були залучені комплекси з окремих пам'яток. Серед них такі:

с. Чорнівка, Чернівецька обл. — феодальний замок. Локальна хронологія, на основі комплексів з розкопаної широкою площею феодальної укріпленої садиби у Попрутті. Автор розкопок, І. П. Возний, проаналізував керамічний матеріал із комплексів, у результаті чого було виділено шість типів, які хронологічно вкладаються у рамки XII—XIV ст. (Возний 1998, с. 17—22);

м. Буськ, Львівська обл. — городище Бужеськ. Колекція реставрованих горщиків з комплексів у спорудах, розкопаних на дитинці. Горщик 1 — кінець X — початок — XI ст., ціла форма. Горщик з долівки житла поруч з розвалом печі-кам'янки. Горщик 2 — X ст. — дно стовпової ями житла. Горщики 3 і 4 — у мощенні череня печі житла — середина XII ст. (рис. 5: 47, 48). Горщик 6 — у розвалі печі-кам'янки заглибленого житла — кінець X — початок XI ст. (Довгань 2007, с. 137—139, 142);

с. Крилос, Івано-Франківська обл. — городище давнього Галича. Докладний стратиграфічний розбір житлово-господарських споруд та аналіз керамічних комплексів у спорудах, проведений В. М. Войнаровським, надав можливість визначити чітку верхню дату існування — друга половина 40-х рр. XII ст. Це — верхня межа існування житлово-господарської забудови перед княжим двором, яка була знесена задля будівництва Успенського собору на Крилоській горі у Галичі (Войнаровський, Лукомський, Петрик 2002);

с. Верхне Синьовидне, Львівська обл. — городище. Споруда (яма) — ЗК (перекрита стерильним прошарком IX—X ст. (Сулик 1990, с. 32) (рис. 1: 6);

с. Стільсько, Львівська обл. — поселення IX—X ст. біля городища Стільсько. житло 23 — перед устям печі, на долівці житла розвал горщика гончарного та під основою устя череня — фрагменти гончарних горщиків (близько 30), що належать 4—5 посудинам IX—X ст. (Корчунський 1998, с. 13—14). Вважаємо, що хронологічно розвал відноситься до X ст. (рис. 2: 11);

м. Судова Вишня, Львівська обл. — городище. Дитинець — споруда 7, споруда 11 — XI ст. (Ратич 1958, с. 9, 21) (рис. 3: 4, 6);

с. Нова Скварява, Львівська обл. — поселення в урочищі Гута Монастирська. Гончарний

горн. У передгорновій ямі значна кількість фрагментів кераміки XI—XII ст.; поселення в урочищі Руська дебра — заглиблене житло XI—XII ст. (Чайка 2002, с. 7—8) (рис. 3: 11, 12);

с. Городище, Хмельницька обл. — городище. Розкопки на дитинці, великий асортимент цілих форм XII—XIII ст., контекст знахідок невідомий. У звіті вказано «знайдені на городищі» (Каргер 1958, с. 8—9). Залучений з метою демонстрації ймовірного одночасного побутування керамічних форм (рис. 4: 1);

с. Лука-Врублівецька, Хмельницька обл. (зараз не існує) — поселення. Гончарна піч, у випалювальній камері фрагменти та дві цілих форми горщиків XII ст. (Тиханова 1957, с. 14—15) (рис. 4: 8, 9);

м. Звенигород, Львівська обл. — городище. В. Д. Гупало на основі детального розгляду стратиграфічних горизонтів розкопаних об'єктів дитинця, околиного города та передмість, а також серії дат за C^{14} виділила основні хронологічні періоди, що характеризувалися зростанням інтенсивності життя: 60—80-ті рр. XI ст., 30-ті — перша половина 40-х рр. XII ст.; 80—90-ті рр. XII ст. (Гупало 2014, с. 403—405);

м. Тербовля, Тернопільська обл. — городище. Дослідження комплексу пам'яток давньоруського Тербовля. Зокрема, досліджено конструкцію валу, що оточував селище Тербовля IV з метою захисту селища, яке знаходиться на схилі Замкової Гори. У його конструкції — матеріал першої половина X ст. (Миська, Погоральський 2006, с. 253).

Станом на сьогоднішній день ситуація із вивченням керамічних комплексів знаходиться на тому рівні, коли дослідники уже мають можливість порівнювати синхронні матеріали із закритих комплексів. На противагу дослідженням 1960-х рр., коли створювалися перші узагальнені хронологічні шкали розвитку давньоруської кераміки. Варто відзначити, що, незважаючи на досить обмежену кількість матеріалів для вивчення у той період, розробники керамічних типологій дуже вдало виділили основні типи, які були загальноновживаними для широких територій Південної Русі, а також ті, які були властиві конкретно Галицькій та Волинській землям. На загальнооруських тенденціях розвитку керамічних форм ми не будемо зупинятися докладно, для цього варто дивитися розробки визнаних дослідників про огляд яких йшлося вище, а також схематичну таблицю хронологічного розвитку керамічних форм, подану у рис. 5. Ми ж звернемо увагу на особливі типи кераміки, які були справедливо виділені та з плином часу і збільшенням кількості комплексів набули поширення в межах досліджуваних територій. Серед ранньогончарної кераміки Волинської землі таким типом горщиків є «ранньокружальний волинський тип», виділений М. В. Малевською-Малевич для пам'яток в околицях Володимира та Луцька (Малевс-

кая-Малевиц 2005, с. 142). Цей тип характеризується витягнутою формою, декором у верхній частині горщика врізними лініями, вінцями сильно відігнутими назовні, іноді з потоншим краєм. Завдяки особливим, характерним для Волинської землі типам ранньогончарної кераміки дослідниці вдалося засвідчити колонізаційний потік з Південно-Західної Волині у Верхнє Понеманнє з X ст., де М. В. Малевською зафіксовані спільні керамічні комплекси. Характерним для Волинської землі XII ст. є тип горщиків з відігнутим назовні вінцем, із заокругленим та загнутим досередини краєм, вигнутою шийкою, конічним туловом. Це певною мірою узагальнена характеристика кераміки, що почала масово з'являтися з XII ст. та продовжила своє існування і у XIII ст. (рис. 5). Серед особливостей глеків, що побутовували у XII—XIII ст. на території Волині дослідники відзначають горловини раструбом, при чому стверджують, що у Галицькій землі такі глеку не зустрічаються, а в основному побутовували глеку з вертикальною горловиною (Малевская 1971, с. 125). Для Галицької землі серед особливих типів горщиків, що побутовували з XI ст., відзначимо ті, що мали гранчасті вінця на середніх та високих шийках та у нижній частині вінця при переході до плічка були прокреслені ще однією гранню (Ягодинська 2015 а, с. 323). Вважаємо також особливим, характерним для Галицької землі типом горщиків такі, що мають горизонтально розхилені вінця, високі форми, з найбільшою шириною тулова у верхній третині (рис. 3: 1, 2). Такі форми не є переважаючими, але зустрічаються у комплексах і побутовують з XI ст. Очевидно, їх існування є впливом культурних зв'язків з населенням польських земель. Із цими ж культурними впливами, очевидно, варто пов'язувати і побутовання посуду з вертикальним горлом/циліндричною шийкою (рис. 3: 6, 7). Для XII—XIII ст. типово галицькими, такими, що не зустрічаються на інших землях, є горщики високих форм, з прокресленим горизонтальним орнаментом у верхній третині тулова, з горизонтально зрізаним вінцем, сильно відтягнутим назовні та з жолобком по зовнішньому краю вінця (рис. 5: 50, 52, 54).

Висновки. Відібрані у роботі археологічні комплекси, що походять із 42-х досліджених давньоруських поселень, городищ, могильників, проаналізовано у першу чергу на відповідність до хронології, запропонованої дослідниками пам'яток.

Важливо відзначити, що відсоток давньоруських пам'яток, досліджених детально, порівняно невеликий по відношенню до пам'яток, виявлених та датованих за допомогою розвідувальних досліджень та підйомного матеріалу. Зокрема, серед неукріплених давньоруських пам'яток Галицької та Волинської земель (1959 пам'яток), які становлять основний науковий інтерес автора, відсоток поселень, до-

сліджених розкопками, становить 21 % проти тих, які датовані за допомогою розвідувальних досліджень та підйомного матеріалу — 60,6 %, шурфування — 18,4 % (Манігда 2016а). Серед укріплених поселень та могильників відсоток детально досліджених пам'яток об'єктивно більший, що пояснюється більшим інтересом дослідників до цього типу пам'яток протягом тривалого часу.

Керамічні комплекси, відібрані у цій роботі серед 2695 пам'яток, які містяться у базі даних дослідження автора, є переважно закритими комплексами, і опорними для побудови більш детальної хронології розвитку мікрорегіонів та створення археологічних карт на її основі. При першому наближенні, порівняння керамічних форм, які могли існувати синхронно на певних етапах на території Галицької та Волинської земель, демонструє відносну подібність в період з кінця X ст. до кінця XI ст. до керамічних форм з інших давньоруських територій. Натомість, з початку XII ст. і у наступні проміжки часу спостерігаємо усе більші відмінності у традиції виготовлення кераміки, які стають на кінець XII—XIII ст. цілком самобутніми для регіонів Галицької, Волинської земель і відмінними від кераміки, наприклад, Київської землі. Водночас, розглядаючи різні типи кераміки кожного з хронологічних періодів — X, XI, XII—XIII ст., спостерігаємо значну варіативність форм у межах кожного з етапів розвитку стилю виготовлення кераміки.

ЛІТЕРАТУРА

- Авдусин, Д. А. 1989. *Основы археологии: учебник для вузов по специальности «История»*. Москва: Высшая Школа.
- Артамонов, М. И. 1953. *Отчет о работах Юго-Подольской археологической экспедиции Государственного Эрмитажа и Ленинградского Государственного Университета в 1952—1953 гг.* НА ІА НАНУ, 1953/21.
- Багрий, Р. С. 1977. *Отчет об археологических исследованиях Львовского исторического музея в 1977 г.* НА ІА НАНУ, 1977/111.
- Бондар, І. В. 1958. *Археологічні розкопки в місті Острозі 1958 р.* НА ІА НАНУ, 1958/37.
- Борисов, А. В., Манігда, О. В. 2016. Досвід розробки і реалізації бази даних археологічних пам'яток для дослідження систем розселення. *Археологія і давня історія України*, 3 (20): Дослідження Київського Полісся, с. 24-31.
- Возний, І. П. 1998. *Чорнівська феодальна укріплена садиба XII—XIII ст.* Чернівці: Рута.
- Возний, І. П. 2010. Типологія клейм та орнаментів горщиків з території між Верхнім Сіремом і Середнім Дністром (X — перша половина XIII ст.) *Археологія*, 4, с. 31-45.
- Войнаровський, В., Лукомський, Ю., Петрик, В. 2002. Археологічні об'єкти на Крилоській горі, перекриті Успенським собором XII століття. *Записки НТШ, ССХЛIV*: Праці Археологічної комісії, с. 608-644.
- Гаврилюк, О. М. 1988. *Звіт про проведені археологічні розвідки і розкопки на території Лановець-*

- кого і Шумського районів Тернопільської обл. НА ІА НАНУ, 1988/164.
- Гаврилук, О. М. 1992. *Звіт про проведені археологічні дослідження давньоруських пам'яток на території Тернопільщини в 1992 р.* НА ІА НАНУ, 1992/167.
- Герета, І. П. 1992. *Звіт про дослідження черняхівського й давньоруського могильника у с. Чернелів Руський у 1992 р.* НА ІА НАНУ, 1992/168.
- Гупало, В. Д. 1985. *Отчет Волинской археологической экспедиции Львовского исторического музея о результатах исследований в Киверцевском и Любешовском районах Волинской области.* НА ІА НАНУ, 1985/39.
- Гупало, В. Д. 1993. *Средневековая керамика Запада Украины (конец VIII—XV вв.).* Автореферат диссертации канд. ист. наук. ИА РАН.
- Гупало, В. Д. 2005. *З історії дослідження ранньосередньовічної кераміки Прикарпаття та західної Волині. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 9, с. 353-371.
- Гупало, В. Д. 2014. *Звенигород і Звенигородська земля у XI—XIII століттях (соціоісторична реконструкція).* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Довгань, П. 2007. Колекція реставрованих горщиків з городища літописного Бужська. *Вісник Інституту археології*, 2, с. 137-142.
- Зоценко, В. М., Брайчевська, О. А. 1993. Ремісничий осередок XI—XII ст. на Київському Подолі. В: Толочко, П. П. (ред.). *Стародавній Київ. Археологічні дослідження 1984—1989 рр.* Київ: Наукова думка, с. 43-103.
- Івановська, В. І. 1986. *Звіт про роботу Західнобузького загону Волинської обласної госпдовірної археологічної експедиції ІСН АН УРСР.* НА ІА НАНУ, 1986/130.
- Каргер, М. К. 1958. *Отчет о раскопках Галицко-Волинской Археологической экспедиции ИИМК АН СССР и Ленинградского гос. университета 1958 г.* НА ІА НАНУ, 1958/36.
- Ковпаненко, Г. Т. 1978. *Отчет о работе Днестровской экспедиции раннего железного века в 1978 г.* НА ІА НАНУ, 1978/30 п.
- Корчинський, О. М. 1998. *Науковий звіт про підсумки археологічних досліджень постійнодіючої Верхньодністрянської археологічної експедиції Інституту Народознавства НАН України у 1998 р.* НА ІА НАНУ, 1998/65.
- Кухаренко, Ю. В. 1958. *Отчет о раскопках на территории Полесья в 1958 г.* НА ІА НАНУ, 1958/28.
- Кучера, М. П. 1961. Кераміка древнього Пліснеська. *Археологія*, XII, с. 143-154.
- Кучера, М. П. 1986. Кераміка. В: Баран, В. Д. (ред.). *Археологія Української ССР.* Київ: Наукова думка, 3, с. 447-455.
- Кучера, М. П. 1998. Про деякі маловідомі типи кераміки на давньоруських пам'ятках. В: Моця, О. П. (ред.). *Історія Русі-України (археологічний збірник).* Київ: ІА НАНУ, с. 160-165.
- Кучинко, М. М. 1972. *Исследования по истории славянских и балканских народов: Киевская Русь и ее славянские соседи.* Москва: Наука, II: Матеріальна культура населення междуречья Западного Буга и Вепра в IX—XIII вв.
- Кучинко, М. М. 1977. *Звіт про археологічні дослідження в с. Городище Луцького району Волинської області в 1977 р.* НА ІА НАНУ, 1977/90.
- Кучинко, М. М. 1978. *Звіт про археологічні дослідження в с. Городище Луцького району Волинської обл. в 1978 р.* НА ІА НАНУ, 1978/111.
- Кучинко, М. М. 1978а. *Отчет об архитектурно-археологических исследованиях в Луцком замке в 1978 г.* НА ІА НАНУ, 1978/151.
- Кучинко, М. М. 1995. *Звіт про археологічні розкопки в м. Любомлі і с. Перемиль Волинської області в 1995 р.* НА ІА НАНУ, 1995/106.
- Кучинко, М. М. 2002. Кераміка Волині Княжої доби. *Записки НТШ, ССXLIV (244): Праці Археологічної комісії*, с. 275-286.
- Кучинко, М. М. 2009. *Історія населення Західної Волині, Холмщини та Підляшся в X—XIV століттях.* Луцьк: Волинська обласна друкарня.
- Мазурик, Ю. М. 1996. *Звіт про археологічні розкопки біля с. Новоугрузька Любомльського району Волинської області в 1996 р.* НА ІА НАНУ, 1996/20.
- Мазурик, Ю. М. 1997. *Звіт про археологічні розкопки біля с. Новоугрузька Любомльського району Волинської області в 1997 р.* НА ІА НАНУ, 1997/122.
- Мазурик, Ю. М., Остап'юк, О. Д. 1999. *Звіт про археологічні розкопки біля с. Новоугрузька Любомльського району Волинської області в 1999 р.* НА ІА НАНУ, 1999/116.
- Малевская, М. В. 1969. К вопросу о керамике Галицкой земли XII—XIII вв. *Краткие сообщения Института археологии*, 120, с. 3-14.
- Малевская, М. В. 1971. К вопросу о локальных вариантах керамики западнорусских земель XII—XIII вв. *Краткие сообщения Института археологии*, 125, с. 27-34.
- Малевская-Малевич, М. В. 1976. *Отчет о работе Волинского отряда архитектурно-археологической экспедиции ЛО ИА в 1976 г.* НА ІА НАНУ, 1976/142.
- Малевская-Малевич, М. В. 2005. *Керамика Западнорусских городов X—XIII вв.* Санкт-Петербург: Нестор-история. Труды ИИМК РАН, XVII.
- Манігда, О. В. 2016а. *Село Галицької та Волинської земель (археологічна карта X—XIII ст.).* Дисертація канд. іст. наук. ІА НАНУ.
- Манігда, О. В. 2016б. *Село Галицької та Волинської земель (археологічна карта X—XIII ст.).* Автореферат дисертації канд. іст. наук. ІА НАНУ.
- Мартынов, А. И., Шер, Я. А. 1989. *Методы археологического исследования.* Москва: Высшая школа.
- Миська, Р., Погоральський, Я. 2006. Археологічні дослідження у Теребовлі. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 9, с. 249-268.
- Обломский, А. М., Терпиловский, Р. В. 1991. *Среднее Поднепровье и Днепровское Левобережье в первых веках нашей эры.* Москва: ИА АН СССР.
- Онищук, Я. І. 2007. До питання про локальні особливості керамічного виробництва XI—XII ст. на Волино-Подільському пограниччі. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 10, с. 178-184.
- Панишко, С. Д. 1988. *Звіт розвідкової археологічної експедиції Волинського краєзнавчого музею про результати розвідкових робіт в Ківерцівському та Луцькому районах Волинської обл.* НА ІА НАНУ, 1988/221.
- Панишко, С. Д. 1992. *Звіт давньоруської археологічної експедиції Волинського краєзнавчого музею про результати робіт на городищі Коршів (с. Городок Одерадівської с/р Луцького р-ну Волинської області) у 1992 р.* НА ІА НАНУ, 1992/177.
- Панишко, С. Д. 1993. *Звіт Давньоруської археологічної експедиції Волинського краєзнавчого музею про результати досліджень у 1993 р.* НА ІА НАНУ, 1993/74.
- Панишко, С. Д. 1996. *Звіт про результати археологічних досліджень городища в с. Ветли Лю-*

бешівського р-ну Волинської обл. в 1996 р. НА ІА НАНУ, 1996/100.

Пелешишин, М. А. 1969. *Звіт про роботу Західно-волинської експедиції інституту суспільних наук АН УРСР*. НА ІА НАНУ, 1969/71.

Петегірич, В. М. *Звіт про роботу Волино-Подільського загону Карпато-Волинської археологічної експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР в 1976 р.* НА ІА НАНУ, 1976/131.

Прищепа, Б. А. 2011. *Дорогобуж на Горині у X—XIII ст.* Рівне: ПП ДМ.

Прищепа, Б. А. 2014. Археологічна колекція слов'яно-руського часу з розкопок Є. М. Пламеницької на Замковій горі у Кременці. В: Толочко, П. П. (ред.). *Міста Давньої Русі. Збірка наукових праць пам'яті А. В. Кузи*. Київ: Стародавній світ, с. 302-309.

Раппопорт, П. А. 1960. *Работа на территории Украинской ССР по изучению крепостей*. НА ІА НАНУ, 1960/20.

Ратич, О. О. 1958. *Звіт про дослідження городища в Судовій Вишні 1958 р.* НА ІА НАНУ, 1958/33.

Рожко, М. Ф. 1984. *Звіт про польові дослідження Урицького загону Львівської обласної археологічної експедиції давньоруської фортеці Тустань біля с. Урич у 1980 р.* НА ІА НАНУ, 1984/60.

Свешников, І. К. 1958. *Отчет о работе Ровенской археологической экспедиции Львовского Государственного Исторического Музея в 1958 г.* НА ІА НАНУ, 1958/27.

Свешников, І. К. 1965. *Звіт з роботи ровенського загону Волинської археологічної експедиції в 1965 р.* НА ІА НАНУ, 1965/37.

Сулик, Р. В. 1990. *Звіт Карпатської архітектурно-археологічної експедиції ІСН АН УРСР в 1990 р.* НА ІА НАНУ, 1990/224.

Терський, С. В. 1987. *Звіт про роботу Волинської археологічної експедиції на території Ровенської, Волинської та Львівської областей в 1987 р.* НА ІА НАНУ, 1987/121.

Терський, С. В. 2006. *Лучеськ X—XV ст.* Львів: Львівська політехніка.

Тимошук, Б. А. 1953. *Отчет об исследовании Ленковецкого городища (древние Черновцы)*. НА ІА НАНУ, 1953/18.

Тимошук, Б. О. 1970. *Звіт про розкопки на Перемішівському городищі та слов'янських поселень (ур. Цегельня та Лука)*. НА ІА НАНУ, 1970/54.

Тимошук, Б. О. 1982. *Давньоруська Буковина (X—перша половина XIV ст.)*. Київ: Наукова думка.

Тиханова, М. А. 1957. *Отчет о работах Днепро-Волынского отряда Галицко-Волынской экспедиции ИИМК АН СССР в 1957 г.* НА ІА НАНУ, 1957/27.

Толочко, П. П. 1981. Гончарное дело. В: Толочко, П. П. (ред.). *Новое в археологии Киева*. Киев: Наукова думка, с. 284-301.

Томенчук, Б. П. 2008. *Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень. 1976—2006 рр.* Івано-Франківськ: Видавель Третяк І. Я.

Філіпчук, М. А. 2014. *Слов'янські поселення VIII—X ст. в Українському прикарпатті*. Львів: Астролябія.

Чайка, Р. М. 1976. *Археологічні дослідження у верхів'ях Горині і Стиру у 1976 р.* НА ІА НАНУ, 1976/100.

Чайка, Р. М. 1979. *Звіт про розкопки ранньослов'янського загону Волинсько-Дністрянської археологічної експедиції*. НА ІА НАНУ, 1979/96.

Чайка, Р. М. 2002. *Звіт про розкопки в сс. Нова Скварява та Глинське Жовківського району Львівської області у 2002 р.* НА ІА НАНУ, 2002/17.

Ягодина, М. А. 1987. *Отчет об археологических раскопках и разведках в 1987 г.* НА ІА НАНУ, 1987/109.

Ягодина, М. А. 1988. *Отчёт о результатах исследования Древнерусской археологической экспедиции в 1988 г.* НА ІА НАНУ, 1988/87.

Ягодина, М. А. 1989. *Отчет об археологических исследованиях Древнерусской археологической экспедиции в 1989 г.* НА ІА НАНУ, 1989/183.

Ягодина, М. А. 1990. *Отчет об археологических раскопках Древнерусской археологической экспедиции Тернопольского краеведческого музея на древнерусском селище Бабина долина около села Крутилова, Гусятинского района Тернопольской области*. НА ІА НАНУ, 1990/269.

Ягодина, М. О. 1999. *Звіт про археологічні дослідження Давньоруської археологічної експедиції Тернопільського краєзнавчого музею біля с. Крутілів Гусятинського району Тернопільської області на давньоруському городищі-святилищі в ур. Звенигород та давньоруському селищі в ур. Бабина долина*. НА ІА НАНУ, 1999/86.

Ягодина, М. О. 2003. Орнаментация давньоруської кераміки з пам'яток Західного Поділля (XII—XIII ст.). В: Винокур, І. С. (ред.). *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. Археологія Тернопільщини*. Тернопіль: Джура, с. 197-214.

Ягодина, М. О. 2004. *Звіт про археологічні дослідження давньоруських городищ біля с. Ониськівці Шумського р-ну та м. Теревовля в урочищі Замкова гора*. НА ІА НАНУ, 2004/209.

Ягодина, М. О. 2015а. *Давньоруські пам'ятки Західного Поділля X—XIII ст.* Дисертація канд. іст. наук. Інститут археології НАНУ.

Ягодина, М. О. 2015б. Гончарне виробництво на пам'ятках Західного Поділля у давньоруський час. *Наукові студії*, 8, с. 322-327.

Якубовський, В., Фещук, Р. 1973. *Звіт слов'янського загону Хмельницької обласної екскурсійно-туристської станції про результати археологічних досліджень в Хмельницькій обл.* НА ІА НАНУ, 1973/66.

REFERENCES

- Avdusin, D. A. 1989. *Osnovy arheologii: uchebnik dlya vuzov po spetsialnosti «Istoriya»*. Moskva: Vysshaja shkola.
- Artamonov, M. I. 1953. *Otchet o rabotakh Yugo-Podolskoy arkheologicheskoy ekspeditsii Gosudarstvennogo Ermitazha i Leningradskogo Gosudarstvennogo Universiteta v 1952—1953 gg.* NA ІА НАНУ, 1953/21.
- Bagriy, R. S. 1977. *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh Lvovskogo istoricheskogo muzeya v 1977 g.* NA ІА НАНУ, 1977/111.
- Bondar, I. V. 1958. *Arkheolohichni rozkopky v misti Ostrozi 1958 r.* NA ІА НАНУ, 1958/37.
- Borysov, A. V., Manigda, O. V. 2016. *Dosvid rozrobky i realizatsii bazy danykh arkheolohichnykh pam'iatok dlia doslidzhennia system rozselennia. Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (20): Doslidzhennia Kyivskoho Polissia, s. 24-31.
- Voznyi, I. P. 1998. *Chornivska feodalna ukriplena sadyba XII—XIII st.* Chernivtsi: Ruta.
- Voznyi, I. P. 2010. *Typolohiia kleim ta ornamentatsiia horshchkykiv z terytorii mizh Verkhnim Siretom i Serednim Dnistrom (X — persha polovyna XIII st.)*. *Arkheolohiia*, 4, s. 31-45.
- Voinarovskiy, V. Lukomskiy, Ju., Petryk, V. 2002. *Arkheolohichni ob'ekty na Kryloskii hori, perekryti Uspenskym*

- soborom XII stolittia. *Zapysky NTSh*, CCXLIV: Pratsi Arkheolohichnoi komisii, s. 608-644.
- Havryliuk, O. M. 1988. *Zvit pro provedeni arkheolohichni rozvidky i rozkopky na terytorii Lanovetskoho i Shumskoho raionu Ternopilskoi obl.* NA IA NANU, 1988/164.
- Havryliuk, O. M. 1992. *Zvit pro provedeni arkheolohichni doslidzhennia davnoruskykh pam'iatok na terytorii Ternopilshchyny v 1992 r.* NA IA NANU, 1992/167.
- Hereta, I. P. 1992. *Zvit pro doslidzhennia cherniakhiusko-ho i davnoruskoho mohylnya u s. Cherneliv Ruskyi u 1992 r.* NA IA NANU, 1992/168.
- Gupalo, V. D. 1985. *Otchet Volynskoy arkheologicheskoy ekspeditsii Lvovskogo istoricheskogo muzeia o rezultatakh issledovaniy v Kivertsevskom i Lyubeshovskom rayonakh Volynskoy oblasti.* NA IA NANU, 1985/39.
- Gupalo, V. D. 1993. *Srednevekovaya keramika Zapada Ukrainy (konets VIII—XV vv.).* Avtoreferat dissertatsii kand. ist. nauk. IA RAN.
- Hupalo, V. D. 2005. *Z istorii doslidzhennia rannoserednovichnoi keramiki Prykarpattia ta zakhidnoi Volyni. Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 9, s. 353-371.
- Hupalo, V. D. 2014. *Zvenyhorod i Zvenyhorodska zemlia u XI—XIII stolittiakh (sotsioistorychna rekonstruktsiia).* Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy.
- Dovhan, P. 2007. Kolektsiia restavrovanykh horschchykiv z horodyshcha litopysnoho Buzhska. *Visnyk Instytutu arkheolohii*, 2, s. 137-142.
- Zotsenko, V. M., Braichevska, O. A. 1993. Remisnychiy oseredok XI—XII st. na Kyivskomu Podoli. In: Tolochko, P. P. (ed.). *Starodavniy Kyiv. Arkheolohichni doslidzhennia 1984—1989.* Kyiv: Naukova dumka, s. 43-103.
- Ivanovska, V. I. 1986. *Zvit pro robotu Zakhidnobuzkoho zahonu Volynskoi oblasnoi hospodohovirmoi arkheolohichnoi ekspeditsii ISN AN URSSR.* NA IA NANU, 1986/130.
- Karger, M. K. 1958. *Otchet o raskopkakh Galitsko-Volynskoy Arkheologicheskoy ekspeditsii IIMK AN SSSR i Leningradskogo gos. universiteta 1958 g.* NA IA NANU, 1958/36.
- Kovpanenko, G. T. 1978. *Otchet o rabote Dnestrovskoy ehkspeditsii rannego zheleznoho veka v 1978 g.* NA IA NANU, 1978/30.
- Korchynskiy, O. M. 1998. *Naukovyi zvit pro pidsumky arkheolohichnykh doslidzhen postiinodiuchoi Verkhnodnistrianskoi arkheolohichnoi ekspeditsii Instytutu Narodoznavstva NAN Ukrainy u 1998 r.* NA IA NANU, 1998/65.
- Kukhareno, Yu. V. 1958. *Otchet o raskopkakh na territorii Polesia v 1958 g.* NA IA NANU, 1958/28.
- Kuchera, M. P. 1961. Keramika drevnoho Plisneska. *Arkheolohiia*, XII, s. 143-154.
- Kuchera, M. P. 1986. Keramika. In: Baran, V. D. (ed.). *Arkheologiya Ukrainy SSR.* Kyiv: Naukova dumka, 3, s. 447-455.
- Kuchera, M. P. 1998. Pro deiake malovidomi typy keramiki na davnoruskykh pamiatkakh. In: Motsya, O. P. (ed.). *Istoriia Rusi-Ukrainy (arkheolohichniy zbirnyk).* Kyiv: IA NANU, s. 160-165.
- Kuchinko, M. M. 1972. *Issledovaniya po istorii slavyanskikh i balkanskikh narodov: Kievskaya Rus i eye slavyanskiye sosedii.* Moskva: Nauka, II: Materialnaya kultura naseleniya mezhdurechia Zapadnogo Buga i Vepra v IX—XIII vv.
- Kuchynko, M. M. 1977. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia v s. Horodyshche Lutskoho raionu Volynskoi oblasti v 1977 r.* NA IA NANU, 1977/90.
- Kuchynko, M. M. 1978a. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia v s. Horodyshche Lutskoho raionu Volynskoi obl. v 1978 r.* NA IA NANU, 1978/111.
- Kuchynko, M. M. 1978b. *Otchet ob arkhitekturno-arkheologicheskikh issledovaniyakh v Lutskom zamke v 1978 g.* Naukovyi arkhiv IA NANU, 1978/151.
- Kuchynko, M. M. 1995. *Zvit pro arkheolohichni rozkopky v m. Liubomli i s. Peremyshl Volynskoi oblasti v 1995 r.* NA IA NANU, 1995/106.
- Kuchynko, M. M. 2002. Keramika Volyni Kniazhoi doby. *Zapysky NTSh*, CCXLIV: Pratsi Arkheolohichnoi komisii, s. 275-286.
- Kuchynko, M. M. 2009. *Istoriia naselennia Zakhidnoi Volyni, Kholmshchyny ta Pidliashhia v X—XIV stolittiakh.* Lutsk: Volynska oblasna drukarnia.
- Mazuryk, Iu. M. 1996. *Zvit pro arkheolohichni rozkopky bilia s. Novouhruzka Liuboml'skoho raionu Volynskoi oblasti v 1996 r.* NA IA NANU, 1996/20.
- Mazuryk, Iu. M. 1997. *Zvit pro arkheolohichni rozkopky bilia s. Novouhruzka Liubomylskoho raionu Volynskoi oblasti v 1997 r.* NA IA NANU, 1997/122.
- Mazuryk, Iu. M., Ostap'uk, O. D. 1999. *Zvit pro arkheolohichni rozkopky bilia s. Novouhruzka Liuboml'skoho raionu Volynskoi oblasti v 1999 r.* NA IA NANU, 1999/116.
- Malevskaya, M. V. 1969. K voprosu o keramike Galitskoy zemli XII—XIII vv. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*, 120, s. 3-14.
- Malevskaya, M. V. 1971. K voprosu o lokalnykh variantakh keramiki zapadnorusskikh zemel XII—XIII vv. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*, 125, s. 27-34.
- Malevskaya-Malevich, M. V. 1976. *Otchet o rabote Volynskogo otryada arkhitekturno-arkheologicheskoy ekspeditsii LO IA v 1976 g.* NA IA NANU, 1976/142.
- Malevskaya-Malevich, M. V. 2005. *Keramika Zapadnorusskikh gorodov X—XIII vv.* Sankt-Peterburg: Nestor-istoriya. Trudy IIMK RAN, XVII.
- Manigda, O. V. 2016a. *Selo Halytskoi ta Volynskoi zemel (arkheolohichna karta X—XIII st.).* Dysertatsiia kand. ist. nauk. IA NANU.
- Manigda, O. V. 2016b. *Selo Halytskoi ta Volynskoi zemel (arkheolohichna karta X—XIII st.).* Avtoreferat dysertatsii kand. ist. nauk. IA NANU.
- Martynov, A. I., Sher, Ya. A. 1989. *Metody arkheologicheskogo issledovaniya.* Moskva: Vysshaya shkola.
- Myska, R., Pohoralskyi, Ia. 2006. Arkheolohichni doslidzhennia u Terebovli. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 9, s. 249-268.
- Oblomskiy, A. M., Terpilovskiy, R. V. 1991. *Sredneye Podneprovye i Dneprovskoye Levoberezhye v pervykh vekakh nashey ery.* Moskva: Institut arkheologii AN SSSR.
- Onyshchuk, Ia. I. 2007. Do pytannia pro lokalni osoblyvosti keramichnoho vyrobnytstva XI—XII st. na Volyno-Podil'skomu pohranychchi. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 10, s. 178-184.
- Panyshko, S. D. 1988. *Zvit rozvidkovoii arkheolohichnoi ekspeditsii Volynskoho kraieznavchoho muzeiu pro rezultaty rozvidkovykh robot v Kivertsiivskomu ta Lutskom raionakh Volynskoi obl.* NA IA NANU, 1988/221.
- Panyshko, S. D. 1992. *Zvit davnoruskoi arkheolohichnoi ekspeditsii Volynskoho kraieznavchoho muzeiu pro rezultaty robot na horodyshchi Korshiv (s. Horodok Oderadiivskoi s/r Lutskoho r-nu Volynskoi oblasti) u 1992 r.* NA IA NANU, 1992/177.
- Panyshko, S. D. 1993. *Zvit Davnoruskoi arkheolohichnoi ekspeditsii Volynskoho kraieznavchoho muzeiu pro rezultaty doslidzhen u 1993 r.* NA IA NANU, 1993/74.
- Panyshko, S. D. 1996. *Zvit pro rezultaty arkheolohichnykh doslidzhen horodyshcha v s. Vetly Liubeshivskoho r-nu Volynskoi obl. v 1996 r.* NA IA NANU, 1996/100.
- Peleshchysyn, M. A. 1969. *Zvit pro robotu Zakhidnopolynskoi ekspeditsii instytutu suspilnykh nauk AN URSSR.* NA IA NANU, 1969/71.
- Petehyrych, V. M. *Zvit pro robotu Volyno-Podil'skoho zahonu Karpato-Volynskoi arkheolohichnoi ekspeditsii Instytutu suspilnykh nauk AN URSSR v 1976 r.* NA IA NANU, 1976/131.
- Pryshchepa, B. A. 2011. *Dorohobuzh na Horyni u X—XIII st.* Rivne: PP DM.
- Pryshchepa, B. A. 2014. Arkheolohichna kolektsiia sloviano-ruskoho chasu z rozkopok Ie. M. Plamenytskoi na Zamkovii hori u Kremetsi. In: Tolochko, P. P. (ed.). *Mista Davnoi Rusi. Zbirka naukovykh prats pam'iaty A. V. Kuzy.* Kyiv: Starodavniy svit, s. 302-309.
- Rappoport, P. A. 1960. *Rabota na territorii Ukrainy SSR po izucheniyu krepostey.* NA IA NANU, 1960/20.
- Ratysh, O. O. 1958. *Zvit pro doslidzhennia horodyshcha v Sudovii Vyshni 1958 r.* NA IA NANU, 1958/33.
- Rozhko, M. F. 1984. *Zvit pro polovi doslidzhennia Urytskoho zahonu Lvivskoi oblasnoi arkheolohichnoi ekspeditsii davnoruskoi fortetsi Tustan bilia s. Urych u 1980 r.* NA IA NANU, 1984/60.
- Sveshnikov, I. K. 1958. *Otchet o rabote Rovenskoj arkheologicheskoy ehkspeditsii L'vovskogo Gosudarstvennogo Istoriicheskogo Muzeia v 1958 g.* NA IA NANU, 1958/27.

Svieshnikov, I. K. 1965. *Zvit z roboty rovenskoho zahonu Volynskoi arkeolohichnoi ekspedytsii v 1965 r.* NA IA NANU, 1965/37.

Sulyk, R. V. 1990. *Zvit Karpatskoi arkhitekturno-arkheolohichnoi ekspedytsii ISN AN URSSR v 1990 r.* NA IA NANU, 1990/224.

Terskyi, S. V. 1987. *Zvit pro robotu Volynskoi arkeolohichnoi ekspedytsii na terytorii Rovenskoi, Volynskoi ta Lvivskoi oblasti v 1987 r.* NA IA NANU, 1987/121.

Terskyi, S. V. 2006. *Luchesk X—XV st.* Lviv: Lvivska politehnika.

Timoshchuk, B. A. 1953. *Otchet ob issledovanii Lenkoveckogo gorodishcha (drevnie Chernovcy).* NA IA NANU, 1953/18.

Tymoshchuk, B. O. 1970. *Zvit pro rozkopky na Perebykivskomu horodyshchi ta slovianskykh poselen (ur. Tselhnia ta Luka).* NA IA NANU, 1970/54.

Tymoshchuk, B. O. 1982. *Davnoruska Bukovyna (X — persha polovyna XIV st.).* Kyiv: Naukova dumka.

Tikhanova, M. A. 1957. *Otchet o rabotakh Dneprovskovo-Volynskogo otryada Galitsko-Volynskoy ekspeditsii IIMK AN SSSR v 1957 g.* NA IA NANU, 1957/27.

Tolochko, P. P. 1981. Goncharnoe delo. In: Tolochko, P. P. (ed.). *Novoe v arheologii Kiev.* Kiev: Naukova dumka, s. 284-301.

Tomenchuk, B. P. 2008. *Arkheolohiia horodyshch Halytskoi zemli. Halytsko-Bukovynske Prykarpattia. Materialy doslidzhen. 1976—2006 rr.* Ivano-Frankivsk: Vydavets Tretyak I. Ia.

Filipchuk, M. A. 2014. *Slovianski poselennia VIII—X st. v Ukrainomomu prykarpatti.* Lviv: Astroliabiia.

Chaika, R. M. 1976. *Arkheolohichni doslidzhenia u verkhiv'iax Horyni i Styru u 1976 r.* NA IA NANU, 1976/100.

Chaika, R. M. 1979. *Zvit pro rozkopky rannoslovianskoho zahonu Volynsko-Dnistrianskoi arkeolohichnoi ekspedytsii.* NA IA NANU, 1979/96.

Chaika, R. M. 2002. *Zvit pro rozkopky v ss. Nova Skvariava ta Hlynske Zhovkivskoho raionu Lvivskoi oblasti u 2002 r.* NA IA NANU, 2002/17.

Yagodinskaya, M. A. 1987. *Otchet ob arheologicheskikh raskopkakh i razvedkakh v 1987 g.* NA IA NANU, 1987/109.

Yagodinskaya, M. A. 1988. *Otchet o rezul'tatah issledovaniy Drevnerusskoi arheologicheskoi ehkspeditsii v 1988 g.* NA IA NANU, 1988/87.

Yagodinskaya, M. A. 1989. *Otchet ob arheologicheskikh issledovaniyakh Drevnerusskoi arheologicheskoi ehkspeditsii v 1989 g.* NA IA NANU, 1989/183.

Yagodinskaya, M. A. 1990. *Otchet ob arheologicheskikh raskopkakh Drevnerusskoi arheologicheskoi ehkspeditsii Ternopol'skogo kraevedcheskogo muzeya na drevnerusskom selishche Babina dolina okolo sela Krutilova, Gusyatinskogo rajona Ternopol'skoi oblasti.* NA IA NANU, 1990/269.

Yahodynska, M. O. 1999. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhenia Davnoruskoj arkeolohichnoi ekspedytsii Ternopil'skoho kraieznavchoho muzeiu bilia s. Krutiliv Husiatynskoho raionu Ternopil'skoi oblasti na davnoruskomu horodyshchi-sviatylyshchi v ur. Zvenyhorod ta davnoruskomu selyshchi v ur. Babyna dolyna.* NA IA NANU, 1999/86.

Yahodynska, M. O. 2003. Ornamentatsiia davnoruskoj keramiki z pam'iatok Zakhidnoho Podillia (XII—XIII st.) In: Vynokur, I. S. (ed.). *Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maibutnie. Arkheolohiia Ternopilshchyny.* Ternopil, s. 197-214.

Yahodynska, M. O. 2004. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhenia davnoruskykh horodyshch bilia s. Onyshkivtsi Shumskoho r-nu ta m. Terebovlia v urochyschi Zamkova hora.* NA IA NANU, 2004/209.

Yahodynska, M. O. 2015a. *Davnoruski pam'iatky Zakhidnoho Podillia X—XIII st.* Dysertatsiia kand. ist. nauk. IA NANU.

Yahodynska, M. O. 2015b. Honcharne vyrobnytstvo na pam'iatkakh Zakhidnoho Podillia u davnoruskyi chas. *Naukovi studii*, 8, s. 322-327.

Yakubovskiy, V., Feshchuk, R. 1973. *Zvit slov'iano-ruskoj zahonu Khmelnytskoi oblasnoi ekskursiino-turystskoi stantsii pro rezultaty arkeolohichnykh doslidzhen v Khmelnytskii obl.* NA IA NANU, 1973/66.

O. V. Manigda

CERAMIC COMPLEXES DISCOVERED FORM SITES IN GALICIAN AND VOLHYNIAN LANDS AS AN EXAMPLE OF CERAMIC ISOCHRONAL EXISTENCE

This paper deals with the question of using ceramic complexes as a foundation for isochronal existence of ceramic in wide areas.

Author analyzed three types of ceramic complexes such as covered complexes, complexes considered as closed and uncovered complexes. The definition of covered ceramic complex is the one which finished it existing in one moment, was preserved and didn't change ever after. For instance it could be a tomb, a treasure, a burned building, an inner space of oven (for ceramic complexes). The second one — complex considered as closed is the complex which combines some artifacts that were dated as isochronal for particularly period of existence (for example, settlement existence). It could be middle and lower stratum of building filling or specific building horizon as well. The third one — is a summation of findings which were uncovered in a way we could not be sure of their isochronal existence. Such complex could be formed for a long period instead of covered complex and an example of it could be the stratum of settlement filled of finds. The last types of complexes were used by author only in a case of absence any other marks for ceramic dating.

Several types of ceramic complexes discovered in 42 rural settlements, hillforts, and burials were selected and analyzed by author. The dating and comparative chronology proposed by investigators was considered by author.

Keywords: ceramic complex, covered ceramic complex, isochronal existence, Old Russ sites, Galician lands, Volhynian lands.

Одержано 5.02.2018

МАНІГДА Ольга Володимирівна, кандидат історичних наук, науковий співробітник, Інститут археології НАН України, вул. Володимирська 3, Київ, 01001, Україна, manigda_olga@iananu.org.ua.

MANIGDA Olga V., PhD, Researcher, Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine, Volodymyrska str. 3, Kyiv, 01001, Ukraine, manigda_olga@iananu.org.ua.